

І. І. Топішко,
к. е. н., доцент,
Н. П. Топішко,
к. е. н., старший викладач,
Т. І. Галецька,
к. е. н., старший викладач
кафедри економічної теорії, менеджменту та маркетингу
Національного університету «Острозька академія»

ДО КРИТЕРІЇВ ОЦІНКИ НАСЛІДКІВ РЕФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОЇ СИСТЕМИ

Більш як тридцятилітнє «ринкове реформування» економіки України на основі ідей теоретичних концепцій неолібералізму і монетаризму, а також вперте і послідовне втілення в економічній політиці принципів Вашингтонського консенсусу зумовили процеси та явища, для характеристики яких навіть терміни «глибока», «всеохоплююча», «перманентна» тощо криза не є адекватними [1]. Для визначення сутності явищ і процесів, що відбуваються в Україні понад чверть століття, більш точним і доречним терміном є деградація. У багатьох випадках має місце повне і незворотне руйнування могутнього економічного потенціалу та тотальна деградація соціальної сфери.

Серед значної частини «реформаторів» і деяких науковців-суспільствознавців були і залишаються широко розповсюдженими твердження про те, що вони знаходяться на принципово вірному шляху перетворень в соціально-економічній сфері. Як традиційно заведено у багатьох реформаторів-лібералів, цей правильний шлях неминуче передбачає «об'єктивну обумовленість непопулярних рішень» [2].

Але чи припустимо вважати прогресивними та успішними реформи, які протягом тривалого періоду часу ведуть не до покращення, а до постійного погіршення умов життя абсолютно переважаючої частини населення країни? Тим більше в ситуації, коли це погіршення для абсолютної більшості відбувається на фоні стрімкого, карколомного, небаченого в історії збагачення невеликої купки одних і тих же людей. До того ж, збагачення на нетрудовій основі. Навіть з точки зору найбільш ліберальних догматів така ситуація є абсурдною. «Ми мусимо вважати певну соціальну зміну, - зазначає Ха-Юн Чанг, - покращенням лише тоді, коли вона когось збагачує і при цьому нікого не збіднює. Не має бути жертв задля «загального блага». Це називається «критерієм Паретто» [3, с. 106].

На перших етапах реформ деградацію економіки та зубожіння значних прошарків людей немало економістів ліберального спрямування намагалися пояснювати тяжкою спадщиною тоталітарного радянського минулого. Деякі діячі, з числа «батьків нації», занепад і деградацію зводили навіть до рангу об'єктивних законів і закономірностей. Оскільки безкінечне використання такої «переконливої» аргументації компрометує самих авторів в силу її абсурдності, то в останній період у реформаторів з'являється і нав'язується суспільству дещо

інша інтерпретація причин провалів. Суть її зводиться до того, що сам курс, нова «генеральна лінія» є, як завжди, єдино вірною, а результати її впровадження в життя є такими провальними лише тому, що реформаторам заважають її проводити швидко, послідовно і системно.

Реформатори повністю ігнорують багатий світовий і вітчизняний досвід успішного реформування соціально-економічної сфери. Реформи у післявоєнних Німеччині та Японії, дещо пізніше в Південній Кореї, Сінгапурі і, накінець, в сучасних Китаї, Індії, В'єтнамі та інших країнах світу більш ніж наочно спростовують тезу щодо закономірності виникнення економічних та соціальних катаклізмів в процесі їх проведення.

В китайських реформах вдало визначені та неухильно впроваджуються в життя співвідношення між цільовими установками перетворень і засобами їх досягнення. Реформи розглядаються не в якості мети, а як засіб для підвищення життєвого рівня народу, що й обумовлює їх успіх. Навіть питання формаційного вибору не розглядаються в якості більш пріоритетних і важливих порівняно із зростанням добробуту народу. В Україні ж трансформації виглядають як реформи заради реформ (приватизація заради приватизації, лібералізація заради лібералізації тощо). У 90-х роках в якості доказів успішності реформ нерідко наводились не показники зростання добробуту, а називались цифри приватизованих державних підприємств, ліквідованих колгоспів, прийнятих законів тощо.

Оскільки соціально-економічна система є надто складною і розгалуженою, включає в себе цілий ряд підсистем, то, відповідно, й критеріїв оцінки її реформування можливо і необхідно виділяти значну кількість. Не ставлячи за мету охопити всі критерії, виділимо деякі з них, на наш погляд, з числа найбільш впливових:

1. Реформи необхідно насамперед оцінювати по тому, який характер вони носять. Чи є вони комплексними і системними або ж фрагментарними та хаотичними. Для надання реформам системного характеру насамперед необхідно чітко визначити та ранжувати їх цілі як на близьку, так і на більш віддалену перспективу. Причому, що вкрай важливо, цілі не мають бути розпливчати (типу «хочемо жити як в Європі»). Їх необхідно втілити в конкретні параметри стану соціально-економічної сфери та «стандарти» становища різних прошарків людей. У взаємозв'язку з постановкою цілей необхідно не менш чітко визначити і збалансувати засоби їх досягнення. Без визначення засобів досягнення цілі залишаться нереалізованими. Точно так, як і необґрунтовані, нереальні цілі не можуть бути досягнутими навіть при використанні ідеальних засобів. Вони їх дискредитують. До числа головних цілей не може відноситися незкінчене і безмежне збагачення олігархії при погіршенні умов життєдіяльності більшості людей.

2. Фундаментальною ознакою характеру і направленості реформ є тенденції в розвитку продуктивних сил. Зростання чисельності населення, підвищення тривалості життя на основі зниження рівня смертності, підвищення освітньо-кваліфікаційного рівня працівників, забезпечення повної та ефективної

зайнятості – це далеко не повний перелік параметрів розвитку людської складової продуктивних сил.

Якщо ж мають місце одночасне зниження народжуваності та підвищення смертності (тобто депопуляція); масові прояви декваліфікації, а тим більше деградації робочої сили; наростання примітивізації виробничих функцій значних прошарків працюючих; масове і хронічне безробіття; значний розрив у вартості робочої сили і рівні заробітної плати; відсутність впевненості у майбутньому тощо, то все це вказує виключно на регресивний, а не на прогресивний характер реформ. Навіть у тому випадку, якщо б одночасно мало місце нарощування натурально-речової складової продуктивних сил. Але й останнього у всі роки реформ не спостерігається.

3. Перетворення в соціально-економічній сфері необхідно розглядати під кутом зору змін в мотиваційних механізмах основної частини економічно активного населення і формування орієнтирів у тих, хто готується приступити до економічної діяльності в майбутньому, а також змін в становищі тих, які вже відійшли від активної трудової діяльності. Чи створюють реформи передумови і можливості для забезпечення гідного людини життя за рахунок чесної, високопродуктивної праці? Чи, навпаки, така праця – прямий шлях до застійної бідності і злиднів?

Мотиви і стимули основної частини економічно активного населення прямо, безпосередньо пов'язані з оплатою праці, а не з вилученням нетрудових доходів. Сформовані як рівень, так і принципи диференціації заробітної плати (не говорячи вже про її співвідношення з нетрудовими доходами), не сприяють формуванню дієвих мотивів та стимулів до високопродуктивної виробничої діяльності. І ніяка позитивна мотивація в отриманні нетрудових доходів не в стані компенсувати упущені вигоди або ж прямі втрати. Стійкий, прискорений розвиток економіки можливий лише у тому випадку, коли в ньому зацікавлені наймані працівники, а не лише вузький прошарок підприємців.

У процесі реформ повністю втрачений взаємозв'язок між мірою праці і мірою винагороди за працю і, в кінцевому підсумку, мірою споживання.

4. Економічні реформи необхідно оцінювати з позицій наявності чи відсутності прогресивних структурних змін в народногосподарському комплексі країни. Структурна деградація української економіки зайшла за роки «ринкових» реформ настільки далеко і є настільки глибокою, що її подолання по всіх напрямках і в стислі строки виглядає вже занадто проблематичним.

5. Прогресивність здійснюваних перетворень найбільш наочно проявляється в динаміці основних реальних макроекономічних показників.

6. Важливим критерієм реформування є рівень інвестиційної активності.

7. Особливо важливе значення для визначення глибинної сутності реформ має ідентифікація характеру відносин власності (легітимні; не зовсім легітимні; не в усьому легітимні; взагалі нелегітимні).

8. Хід і результати реформування вкрай важливо розглядати з позицій зміни становища країни в системі світогосподарських координат. Ключовий критерій зводиться до наступного: чи сприяють здійснювані реформи зміцненню позицій країни в сфері зовнішньоекономічних відносин як рівноправного з

іншими країнами суб'єкта, чи має місце її перетворення в об'єкт зовнішньоекономічних, а відтак і зовнішньополітичних впливів.

9. Реформування соціально-економічної системи і оцінка його характеру, направленості і результатів мають здійснюватись з позицій функціонування соціальної сфери. Головний індикатор успішності реформ – оптимізація соціальної структури, підвищення ступеня узгодженості і гармонізації інтересів різних класів, соціальних і професійних груп і прошарків. Поляризація ж соціальної структури, нарощування конфліктності інтересів, виникнення і загострення їх антагонізму є переконливою демонстрацією деструктивного, глибоко хибного характеру реформ. Необхідно підкреслити, що існуючі в попередній системі суперечності не були зняті, подолані. Натомість на них було накладено суперечності та антагонізми більш глибинного характеру, які загрожують самим фундаментальним основам функціонування і розвитку соціуму.

10. Перехід від деструктивного, руйнівного характеру реформ до конструктивного, створювального потребує, насамперед, вважаємо, невідкладної реалізації таких першочергових заходів, як подолання:

- сімейного, кумівського характеру прихватизації державної власності; набуття власності на нетрудовій основі;
- зрощування влади і бізнесу;
- компрадорського характеру влади і сформованого нею капіталу;
- масової втечі капіталу за кордон;
- націленості підприємництва на спекулятивно-фінансову та торгово-посередницьку діяльність;
- нічим необґрунтованого рівня диференціації доходів;
- тотальної корумпованості державного апарату і правоохоронних органів;
- цілеспрямованого розшарування суспільства на два полюси – купку надбагатіїв та масу знедоленого народу.

Література:

1. Єщенко П. С. Від депресії до активізації зростання в економічній і соціальній сферах України / П. С.Єщенко // Економіка України. – 2018. - № 2. – С. 3-20.
2. Виступ Президента України Л. Д. Кучми з нагоди подання до Верховної Ради України щорічної доповіді // Україна молода. – 5 квітня 1996 р.
3. Ха-Юн Чанг. Економіка. Інструкція з використання. – К. : Видавництво «Наш формат», 2016. – 400 с.